

**HUDUDIIY FRAGMENTATSIYA SHAROITIDA DAVLAT
BOSHQARUVI**

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Huquqiy fanlar kafedrası Davlat boshqaruvi 2-kurs magistranti,

Boboxonov Muhammadiso Nasurillo o'g'li

Annotatsiya:

Mazkur maqolada anklav va ekslav hududlarda davlat boshqaruv tizimini takomillashtirishning nazariy, huquqiy va amaliy asoslari kompleks yondashuv asosida chuqur tahlil qilinadi. Xususan, hududiy fragmentatsiya sharoitida davlat boshqaruvining o'ziga xos xususiyatlari, uning institutsional va funksional jihatlari ilmiy nuqtai nazardan asoslab beriladi.

Tadqiqot doirasida anklav va ekslav hududlarda yuzaga keladigan transport-logistika tizimidagi uzilishlar, chegaraviy xavfsizlik bilan bog'liq tahdidlar, aholiga ijtimoiy xizmatlarni yetkazib berishdagi muammolar hamda iqtisodiy rivojlanishning cheklanganligi kabi dolzarb masalalar tizimli ravishda tahlil etiladi. Shu bilan birga, mazkur hududlarda boshqaruv samaradorligiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar, jumladan, geografik ajralganlik, siyosiy-huquqiy muhit va mintaqaviy integratsiya darajasi o'rganiladi.

Kalit so'zlar:

anklav, ekslav, hududiy fragmentatsiya, davlat boshqaruvi, chegaraviy siyosat, infratuzilma, raqamli boshqaruv, mintaqaviy integratsiya, barqaror rivojlanish.

Kirish

Davlat hududining yaxlitligi har qanday boshqaruv tizimining samarali faoliyat yuritishida eng muhim institutsional va geografik omillardan biri

hisoblanadi. Yaxlit hududiy tuzilma davlat boshqaruvining barqarorligini ta'minlab, resurslarni samarali taqsimlash, infratuzilmani rivojlantirish hamda aholiga sifatli davlat xizmatlarini yetkazib berish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, hududiy yaxlitlik boshqaruv organlari o'rtasidagi vertikal va gorizontaal aloqalarning uzluksizligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Biroq tarixiy jarayonlar, siyosiy chegaralanishlar, xalqaro kelishuvlar hamda etnik va geografik joylashuv xususiyatlari natijasida ayrim davlatlar hududida anklav va ekslav shaklidagi hududiy fragmentatsiya holatlari yuzaga kelgan. Bunday hududlar davlatning asosiy hududidan ajralgan yoki boshqa davlat hududi bilan to'liq o'ralgan bo'lib, boshqaruv tizimida qo'shimcha murakkabliklarni keltirib chiqaradi.

Hududiy fragmentatsiya davlat boshqaruvi uchun nafaqat tashkiliy, balki iqtisodiy va huquqiy jihatdan ham murakkab institutsional muhitni shakllantiradi. Chunki bunday hududlarda transport va kommunikatsiya tizimlarining uzluksizligini ta'minlash, davlat xizmatlarini yetkazib berish, xavfsizlikni ta'minlash hamda iqtisodiy integratsiyani amalga oshirish nisbatan qiyin kechadi. Natijada boshqaruv xarajatlari ortadi va davlat siyosatining samaradorligi ma'lum darajada pasayishi mumkin.

Zamonaviy ilmiy qarashlarga ko'ra, hududiy uzilishlar davlatning iqtisodiy barqarorligiga, ijtimoiy rivojlanishiga hamda siyosiy boshqaruv tizimining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli anklav va ekslav hududlarda boshqaruvni tashkil etish masalasi nafaqat milliy, balki mintaqaviy va xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaraladi.

Shu nuqtai nazardan, anklav va ekslav hududlarda samarali davlat boshqaruv tizimini shakllantirish, ularni mavjud boshqaruv mexanizmlariga integratsiya qilish hamda hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklarni

kamaytirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

sosiy qism

Anklav va ekslav hududlar davlat hududiy tuzilmasining murakkab shakllaridan biri bo‘lib, ular boshqaruv tizimida alohida institutsional yondashuvni talab qiladi. Bunday hududlarda davlat boshqaruvi samaradorligi nafaqat ichki siyosiy qarorlar, balki qo‘shni davlatlar bilan o‘zaro munosabatlar, xalqaro huquq normalari hamda mintaqaviy integratsiya darajasiga ham bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli hududiy fragmentatsiya sharoitida boshqaruv tizimini tahlil qilish kompleks va ko‘p omilli yondashuvni talab etadi.

Hududiy fragmentatsiya — bu davlat hududining yaxlit emasligi, ya’ni uning geografik jihatdan bo‘linib, alohida qismlar (anklav va ekslavlar) ko‘rinishida joylashishi jarayonidir. Bu hodisa faqat geografik muammo bo‘lib qolmay, balki davlat boshqaruvi tizimining institutsional, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab omil hisoblanadi. Fragmentatsiya darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, boshqaruv tizimi shunchalik ko‘p moslashuvchanlik va qo‘shimcha resurslarni talab qiladi.

Avvalo, hududiy fragmentatsiya davlat boshqaruvi tizimida **makoniy uzluksizlikning buzilishini** keltirib chiqaradi. Yagona hududiy boshqaruv o‘rniga, bir-biridan ajralgan hududlar paydo bo‘lishi natijasida markaziy boshqaruv qarorlari joylarga yetib borish jarayoni murakkablashadi. Bu holat “boshqaruv masofasi”ni oshiradi, ya’ni markaz va periferiyalar o‘rtasidagi real aloqadorlik zaiflashadi. Natijada qarorlarning ijrosi kechikishi, monitoring tizimining sustlashishi va boshqaruv samaradorligining pasayishi kuzatiladi.

Ikkinchidan, fragmentatsiya **institutsional parchalanish xavfini** kuchaytiradi. Anklav va ekslav hududlarda turli boshqaruv darajalari o‘rtasida

vakolatlarning aniq taqsimlanmasligi yoki murakkabligi tufayli boshqaruv tizimida funksional uzilishlar yuzaga kelishi mumkin. Bu esa “ko‘p darajali boshqaruv” (multi-level governance) tizimida muvofiqlashtirishni yanada dolzarb qiladi. Fragmentatsiya kuchaygan sharoitda markaziy va mahalliy organlar o‘rtasida qarorlar takrorlanishi yoki aksincha, ayrim funksiyalarning bo‘sh qolishi holatlari yuzaga keladi.

Uchinchidan, hududiy fragmentatsiya **iqtisodiy makonning parchalanishiga** olib keladi. Yagona iqtisodiy hudud o‘rniga bir-biriga bog‘liq, lekin ajralgan kichik iqtisodiy segmentlar shakllanadi. Bu esa logistika xarajatlarining oshishiga, ishlab chiqarish zanjirlarining uzilishiga va investitsion oqimlarning notekis taqsimlanishiga sabab bo‘ladi. Natijada hududlar o‘rtasida iqtisodiy rivojlanish nomutanosibligi kuchayadi.

To‘rtinchidan, fragmentatsiya **ijtimoiy boshqaruvning murakkablashuviga** olib keladi. Aholiga davlat xizmatlarini yetkazish jarayoni hududiy uzilishlar sababli sekinlashadi. Ayniqsa sog‘liqni saqlash, ta‘lim va ijtimoiy himoya tizimlarida xizmatlarning uzluksizligini ta‘minlash qiyinlashadi. Bu esa hududiy ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiruvchi omilga aylanadi.

Beshinchidan, hududiy fragmentatsiya **xavfsizlik boshqaruvi tizimiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi**. Anklav va ekslav hududlarda chegaraviy nazorat bir necha yurisdiksiyalar bilan bog‘liq bo‘lgani uchun xavfsizlikni ta‘minlash murakkablashadi. Fragmentatsiya darajasi yuqori bo‘lgan hududlarda kontrabanda, noqonuniy migratsiya va transchegaraviy jinoyatchilik xavfi ortishi mumkin. Shu bois xavfsizlik siyosati ko‘p tomonlama va muvofiqlashtirilgan bo‘lishi zarur.

Oltinchidan, fragmentatsiya **boshqaruvning strategik rejalashtirishiga ta‘sir qiladi**. Hududlar uzluksiz bo‘lmagani sababli infratuzilma loyihalarini

amalgaga oshirishda qo‘shimcha texnik, huquqiy va diplomatik kelishuvlar talab etiladi. Bu esa davlatning rivojlanish strategiyasini yanada murakkab va ko‘p bosqichli qiladi.

Umuman olganda, hududiy fragmentatsiya davlat boshqaruvi tizimini faqat geografik emas, balki institutsional jihatdan ham qayta tashkil etishga majbur etadi. Bunday sharoitda samarali boshqaruvni ta‘minlash uchun integratsiyalashgan yondashuv, raqamli boshqaruv texnologiyalari, mintaqaviy hamkorlik mexanizmlari hamda moslashuvchan boshqaruv modeli muhim ahamiyat kasb etadi. Shu orqali fragmentatsiyaning salbiy ta‘sirini kamaytirish va davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish mumkin bo‘ladi.

Xulosa

Hududiy fragmentatsiya, xususan anklav va ekslav hududlarning mavjudligi davlat boshqaruvi tizimi uchun murakkab institutsional va tashkiliy muammolarni yuzaga keltiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bunday hududlarda boshqaruv samaradorligi ko‘p jihatdan transport-logistika tizimining rivojlanganligi, chegara siyosatining moslashuvchanligi, ijtimoiy xizmatlarning uzluksizligi hamda iqtisodiy integratsiya darajasiga bog‘liqdir.

Anklav va ekslav hududlarda eng asosiy muammolar sifatida hududiy ajralganlik, tranzitga bog‘liqlik, boshqaruv xarajatlarining ortishi va ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklarning kuchayishi namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, xavfsizlik va chegaraviy nazorat tizimining murakkabligi ham davlat boshqaruvi samaradorligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, hududiy fragmentatsiyaning salbiy oqibatlarini kamaytirishda mintaqaviy hamkorlik, soddalashtirilgan tranzit tizimlari, qo‘shma iqtisodiy hududlar va raqamli boshqaruv texnologiyalari muhim rol o‘ynaydi. Ushbu yondashuvlar boshqaruv tizimini moslashuvchan va samarali qilishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston misolida ham anklav hududlarni boshqarishni takomillashtirish bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, infratuzilmani rivojlantirish, qo‘shni davlatlar bilan hamkorlikni kengaytirish va chegara tartiblarini soddalashtirish borasidagi chora-tadbirlar hududiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, hududiy fragmentatsiya sharoitida samarali davlat boshqaruvini shakllantirish kompleks yondashuvni talab etadi. Infratuzilma modernizatsiyasi, institutsional islohotlar, xalqaro hamkorlik va raqamli boshqaruvni rivojlantirish orqali anklav va ekslav hududlarda boshqaruv samaradorligini oshirish hamda aholining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini ta’minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari (hududiy boshqaruv va infratuzilma rivoji bo‘yicha).
3. “International Boundary Study” reports. – United States Department of State.
4. United Nations Development Programme (UNDP) reports on regional development. – <https://www.undp.org>

